

Могильна Л.М.

к.е.н.,

*ст. викладач кафедри менеджменту,
Сумського національного аграрного університету*

Mohylna Liudmyla

Ph.D.,

*Senior Lecturer of the Department of Management
Sumy National Agrarian University*

**УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНОМУ
ПІДПРИЄМСТВІ ПРИ ВИХОДІ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ
THE PRODUCT QUALITY CONTROL AT THE MILK PROCESSING
ENTERPRISE ON ENTERING TO THE FOREIGN MARKET**

АНОТАЦІЯ.

У статті досліджено основні проблеми вітчизняних молокопереробних підприємств. Визначено, що український молокопереробний комплекс на сьогодні є перспективним, але для просування своєї молочної продукції на закордонні ринки слід звернути увагу на певні фактори, які впливають на розвиток даної галузі. Як показує практика, основним з них є, все таки, якість молочної сировини. У майбутньому зусилля провідних підприємств з виробництва молочних продуктів мають бути зосереджені на адаптації до норм ЄС щодо безпечності, якості та гігієни при виробництві своєї продукції. У статті проаналізована діяльність ТОВ «Буринський молокозавод» Буринського району Сумської області, здійснено SWOT-аналіз, охарактеризовано стан управління якістю продукції підприємства при виході на зовнішні ринки збуту. Зазначено, що важливою умовою виходу молокопереробного підприємства на міжнародні ринки збуту є забезпечення рівня якості продукції відповідним міжнародним стандартам.

Ключові слова: якість, якість продукції, управління якістю продукції, сертифікація, молокопереробне підприємство.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы основные проблемы отечественных молокоперерабатывающих предприятий. Определено, что украинский молокоперерабатывающий комплекс на сегодня является перспективным, но для продвижения своей молочной продукции на зарубежные рынки сбыта следует обратить внимание на определенные факторы, которые влияют на развитие данной отрасли. Как показывает практика, основным из них является, все таки, качество молочного сырья. В будущем усилия ведущих предприятий по производству молочных продуктов должны быть сосредоточены на адаптации к нормам ЕС в отношении безопасности, качества и гигиены при производстве своей продукции. В статье проанализирована деятельность ООО «Бурынский молокозавод» Бурынского района Сумской области, осуществлен SWOT-анализ, охарактеризовано состояние управления качеством продукции предприятия при выходе на внешние рынки сбыта. Отмечено, что важным условием выхода молокоперерабатывающего предприятия на международные рынки сбыта является обеспечение уровня качества продукции соответствующим международным стандартам.

Ключевые слова: качество, качество продукции, управление качеством продукции, сертификация, молокоперерабатывающее предприятие.

ANNOTATION

The article examines the main problems of domestic dairy enterprises. Determined that the Ukrainian dairy complex today is promising, but to promote its dairy products on foreign markets it is necessary to pay attention to certain factors that affect the development of the industry. The quality of raw milk is defined and regulated at the state level the law. The paper focuses on the problems of improving milk. Every manufacturer should be aware of the fact that quality products can only be obtained under the condition of high technology, balanced application of all components in the development of high quality products. In the future efforts of the leading enterprises for production of dairy products should be focused on adaptation to EU standards in respect of safety, quality and care in manufacturing its products.

In Europe, other rules have long been in force. There, second-class milk was long abandoned. There is such a requirement of the European standard that in order to make hard cheese, it is necessary that certification is passed not only by the food industry, but also by the milk producer. In this case, dairies can only buy products from certified milk producers; otherwise the certificate is not valid. This means that quality control will be stricter: from milking to production. The article analyzes the activities of LLC «Burynskyi molokozavod» Burynskyi district of Sumy region carried out a SWOT analysis, described the status of quality management of the enterprises when entering foreign markets. The influence of the main factors of the external and internal environment on the competitiveness of dairy products is considered. The components of the mechanism for ensuring the competitiveness of LLC «Burynskyi molokozavod» are determined. Noted that an important condition for the output of milk processing enterprises on the international markets is ensuring the quality of products comply with international standards. An important role in quality assurance plays certification of products. It should be noted that the major milk company is environmentally conscious manufacturers. The implementation of certification and environmental labeling of own products allow businesses to be competitive on the world market.

Key words: quality, product quality, product quality control, certification of, a milk processing plant.

Постановка проблеми. При виході підприємства на зовнішні ринки слід розуміти, що для забезпечення конкуренції на ринку продуктів харчування, зокрема молочної продукції, підприємство повинно чітко орієнтуватися на споживача, щоб задовольнити його потреби в продукції високої якості. Важливу роль в конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародному ринку молочної продукції займає зовнішньоекономічна діяльність.

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності повинен бути спрямований на адаптацію стратегії підприємства в умовах високої конкуренції. Перш за все

потрібно орієнтуватися на потреби споживача та виробляти продукцію високої якості. Під час просування товарів на міжнародний ринок виникають різні перешкоди, які можуть стосуватися не тільки якості, а й виражатися у відмінності певних організаційних та законодавчих аспектів. Тому особлива актуальність теми і зумовила її вибір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями щодо вдосконалення системи управління якістю продукції на підприємствах займалися як зарубіжні так і вітчизняні науковці. Найбільш відомими серед них є: В. Антощенко, М. Берест, З. Гайлер, А. Гличев, Е. Демінг, Л. Дікань, Ю. Іванова, Д. Димеденко, В. Ластовецький, Л. Матвєєва, Г. Одинцова, В. Пономаренко, П. Саблук, О. Савченко, С. Стуков, О.Уільямсон та ін. Проте невирішеною залишається проблема впровадження системи управління якістю на підприємствах молокопереробної галузі України в умовах міжнародної інтеграції.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення перспективних напрямків дослідження управління якістю продукції підприємства при виході на міжнародні ринки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На управління якістю продукції на молокопереробному підприємстві впливає сукупність різних чинників та умов, починаючи від організаційної структури, наявних ресурсів до сукупності компонентів та внутрішніх зв'язків, які забезпечують ефективне функціонуванні цієї системи. Систему управління якістю продукції необхідно розглядати як цільову підсистему системи управління підприємством.

На економічну складову виробництва молочних продуктів впливає ціна на молоко та показники його якості. Молоко – малотранспортабельний продукт, який ще й швидко псується. До того ж, якщо вести мову про виробництво молока, то впродовж року воно виробляється нерівномірно. Існує сезонність виробництва. Вона залежить від розподілу отелень. Більшість худоби телиться у осінньо-зимовий період. В весняно-літній період збільшується кількість зеленої маси і, як результат, підвищуються надої молока. Тому, зазвичай, влітку спостерігається надлишок молока і зниження попиту на нього, в той час як

взимку конкурентна боротьба загострюється. Рівень закупівельних цін на молоко, що закуповується переробними підприємствами Сумської області, представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Закупівельні ціни на молоко в Сумській області, 10.01.2020 р.

№ з/п	Назва підприємства	Закупівельна ціна на молоко, що закуповується від:				
		сільськогосподарських підприємств				господарств населення
		екстра	вищий гатунок	I гатунок	II гатунок	
1	ПАТ «Бель Шостка Україна»	9900- 11000	9800- 10900	9600- 10700	9000- 10200	
2	Філія «Сумський молочний завод»			8800-9100		5000
3	Філія «Роменський молочний комбінат» ПП «Рось»		9500- 10000	9500-9900		5000
4	ТОВ ОМПК «Славія»		9200-9900	7500-9500		5000-5500
5	ТОВ «Буринський молокозавод»	9500- 10300	9500- 103900	8500- 10000	7500- 9700	5000

Джерело: [3]

У рамках проекту Ради з питань експорту продовольства (UFEB) та ФАО/ЄБРР «Україна: нарощення потенціалу асоціації агробізнесу у розвитку експортних ринків» аналітичний відділ Асоціації виробників молока (ABM) розробив карту якісного молока України [4]. Кожна область представлена цифровими даними, які вказують на кількість молока екстрагатунок. Зазначимо, що в Україні проблеми із преміальною молочною сировиною. Лише в чотирьох регіонах України частка молока екстрагатунок сягає більше 66% від загального виробництва (відповідно 79,1%, 77,2%, 74,1%, 66,9%) – це Черкаська, Харківська, Київська, Чернігівська області. В Полтавській області цей показник дорівнює 51,8%. Сумська область в цьому рейтингу займає лише шосте місце, бо частка молочної сировини екстрагатунок становить 34,7%. У решті областей

України молоко екстрагатунку має ще нижчий відсоток або взагалі не виробляється.

Слід відмітити, щоб забезпечити високу якість своєї продукції, потрібно мати сировину, а в даному випадку сире молоко, найвищої якості. В Україні розрізняють 4 гатунки молока. З 01.01.2019 р. набрав чинності державний стандарт ДСТУ 3662:2018 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови» – документ, який встановлює вимоги для молока гатунків «екстра», «вищий» і «перший» [2]. Водночас, цим же наказом було скасовано національний стандарт ДСТУ 3662:97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі» в частині вимог до молока екстра, вищого та першого гатунків, а в частині вимог до молока другого гатунку – стандарт діяв до 01.01.2020 р. З 1 січня 2020 р. по 1 січня 2022 р. молоко другого гатунку продовжуватиме закуплятися, однак вже для виготовлення не харчових продуктів (корми для тварин, казеїн тощо).

Перехід на нові стандарти та відмова від закупівлі молока другого сорту негативно позначиться на всьому ринку молочної продукції. Домогосподарства втратять можливість заробітку, а переробні підприємства – сировину. Є така вимога європейського стандарту, що для того, щоб запропонувати споживачу якісний молочний продукт, треба, щоб сертифікацію пройшло не лише молокопереробне підприємство, але і виробник молока. В цьому випадку підприємства можуть закуповувати продукцію тільки у сертифікованих виробників молока. Це означає, що буде більш жорсткий контроль якості. Якщо в 2020 році не буде нічого зроблено координального на законодавчому рівні стосовно вимог якості молока, то селяни, не маючи змоги здавати його, просто вирізатимуть худобу, залишаючись без додаткового заробітку. Слід наголосити, що утримання великої рогатої худоби для селянина стане дорогим хобі. Тому якщо виробники молока другого гатунку втратять можливість збуту своєї продукції, то це може привести до зростання тіньового ринку. В той же час для фермерів очевидна користь від запровадження нових стандартів: молоко вищого гатунку можна дорожче продати.

Зазначимо, що фактична градація молока на гатунки - це градація якості. Так, в США теж є поділ молока на гатунки. Там їх всього два - А (пастеризоване) і В. Перший використовується для прямих продажів, у тому числі в магазинах, а інший - в основному для виробництва сиру. У минулому були ще два сорти - АА і US Extra Grade, але зараз їх не використовують.

В ЄС взагалі не існує поділу молока на гатунки. Є тільки «екстра», про що записано в регламенті Європейського Парламенту. Наголосимо, що українське молоко екстрагатунку – це європейське молоко нижчого класу, яке приймається для переробки. Виходячи з цього, Україна не зобов'язана скасовувати другий гатунок, але в рамках гармонізації норм повинна забезпечити перехід до високих стандартів. Це і буде відбуватися в найближчі роки [5].

Чистота та гатунок молока залежать від технічних умов. Якщо використовувати автоматичне доїння, чисті ємності, правильно підходити до умов утримання великої рогатої худоби, вмиє охолоджувати молоко та тримати його в холодному стані, то і невеликі господарства зможуть отримувати сировину більш високого гатунку. При цьому слід не забувати про вчасний ветеринарний огляд тварин.

Крім того, наказ взагалі не стосується власників корів, які готують в домашніх умовах харчові продукти з молока з метою приватного домашнього споживання. Як зазначається в обґрунтуванні наказу, проект «розроблено з метою встановлення єдиних, адаптованих до норм ЄС вимог щодо безпечності, якості та гігієни при виробництві та введенні в обіг молока, молозива і молочних продуктів з них» [1, с 204].

Дійсно, для розширення ринків збуту молочних виробів необхідно, щоб підприємства молочної галузі відповідали міжнародним стандартам. Зазначимо, що ТОВ «Буринський молокозавод» експортує свою продукцію з 2016 р. Для гарантування високої якості власної продукції молокозавод має відповідні сертифікати якості, тому продукція молокозаводу може гідно себе показати в умовах жорсткої конкуренції на зовнішньому ринку.

Наголосимо, що одним з базових засобів стратегічного аналізу є SWOT-аналіз, що дозволяє виявити і структурувати сильні та слабкі сторони підприємства, а також його потенційні можливості та загрози. Узагальнення результатів проведеного аналізу показано у матриці SWOT (таблиця 2).

Таблиця 2

Матриця SWOT-аналізу діяльності ТОВ «Буринський молокозавод»

Стан зовнішнього середовища:			
	<u>Можливості:</u> 1. Використання нових технологій та стандартів якості для покращення продукції. 2. Виробництво продукції високої якості (солодковершкове масло та сухе знежирене молоко) 3. Розширення географії експорту.		<u>Загрози:</u> 1. Використання закордонних технологій конкурентами. 2. Зростання тиску конкурентів 3. Нестабільність економічного середовища. 4. Посилення позицій конкурентів. 5. Спалах епідемій серед худоби.
Стан внутрішнього середовища	<u>Сильні сторони:</u> 1. Висококваліфікований робочий персонал. 2. Проведення модернізації 3. Розширення ринків збуту. 4. Поставка сировини з екологічно чистих районів України 5. Різноманітний асортимент продукції. 6. Доволі високий рівень якості продукції. 7. Виробництво безпечної для здоров'я продукції. 8. Ефективна політика підприємства в області якості продукції. 6. Експорт частини продукції до закордонних країн.	Розширення роздрібної торгівлі та удосконалення стимулюючих заходів для підвищення попиту, завоювання більшої частки ринку, повніше використання державної підтримки, застосування передових досягнень в техніці, технології, організації управління та маркетингу	За рахунок залучення нових технологій в виробництві зайняти передове положення в галузі
	<u>Слабкі сторони:</u> 1. Рекламні заходи не ефективні 2. Зміни в потребах споживачів	Дослідження ринку і використання методів прогнозування та стимулювання попиту на продукцію	Мінімізувати вплив конкурентів на підприємство, зосередитись на виробництві екологічно чистої продукції.

Джерело: побудовано автором

Відповідно до проведеного SWOT-аналізу можна стверджувати, що ТОВ «Буринський молокозавод» має досить стійку позицію на ринку молочних

продуктів та формує позитивний імідж у споживачів за рахунок екологічності та високої якості продукції.

Слід відмітити, що здійснення експортної діяльності неможливе без чіткої та налагодженої системи управління якістю продукції на підприємстві. Система управління якістю продукції представляє собою регламентований стандартами підприємства порядок регулювання виробничих процесів. Про якість продукції ТОВ «Буринський молокозавод» говорить той факт, що питома вага експорту в 2018 р. склала 42,9%. Серед контрагентів підприємства є представники з різних країн світу, а саме: Марокко, Азербайджан, Алжир, Саудівська Аравія, Єгипет та Бангладеш. Зазначимо, що потоки своєї продукції підприємство направляє в країни Північної Африки – Алжир, Єгипет, Марокко, які входять в десятку найбільших імпортерів з України.

Продукція підприємства цілком конкурентна на африканському ринку на якому відсутні обмеження, що існують на інших ринках, насамперед ЄС. Наголосимо, що розширення експорту до країн Африки пов'язується з рівнем дипломатичних відносин між Україною та країнами континенту. На сьогодні Україна підтримує дипломатичні відносини на рівні Посольств з 11 країнами Африки, при 54 існуючих там державах. Слід відмітити, що найбільшу питому вагу в структурі експорту підприємства в 2016 р. та 2018 р. займали відповідно Марокко (72,7%) та Алжир (46,7%).

З 2017 р. ТОВ «Буринський молокозавод» почало експортувати свою продукцію в Єгипет. Зазначимо, що всі імпортні продукти в цій країні повинні відповідати вимогам та мати: транспортну накладну; комерційний інвойс; пакувальний лист; страховку; дозвіл на ввезення продуктів харчування; сертифікат HALAL; сертифікат походження (із зазначенням країни-імпортера, обсягу партії, виду продукції, дати виробництва, терміну придатності товару, назви компанії-експортера; порту входу і назви компанії-отримувача); сертифікат, що підтверджує факт відвантаження товару із дотриманням температурного режиму і пакуванням у відповідності до прийнятих стандартів

(індивідуальна герметична упаковка із обов'язковою наявністю товарної та тарної етикеток арабською мовою).

Процедура імпорту: кожна поставка продуктів харчування проходить візуальний огляд після прибуття, щоб підтвердити відповідність упаковки і обмеження в термінах придатності; кожна поставка підлягає випадковому відбору зразків для лабораторного аналізу. В цілому процедура митного очищення товару може займати від 10 до 16 днів. Ключові порти: Олександрія, Думят і Порт-Саїд. Таким чином, можемо відзначити жорсткий контроль з боку контролюючих органів для імпортованих товарів, не зважаючи на частковий внутрішній дефіцит продукції в молочній галузі Єгипту. Для більшого завоювання цього ринку керівникам підприємства завжди потрібно брати участь у спеціалізованих виставках, а саме: Міжнародна виставка продуктів харчування «The International Trade Exhibition for Food and Beverages in Cairo» та Міжнародна виставка сільського господарства та продовольства для Африки та Близького Сходу «Сахара».

Важливу роль у забезпеченні якості відіграє сертифікація продукції. Потрібно відзначити, що великі молокопереробні підприємства є екологічно свідомими виробниками. Здійснення сертифікації, екологічного маркування власної продукції дозволяє підприємствам бути конкурентоспроможними на світовому ринку.

Наголосимо, що в ТОВ «Буринський молокозавод» впроваджена система НАССР та система менеджменту якості відповідно до вимог ДСТУ ISO 9001-2009. У січні 2016 року підприємство сертифікувало систему управління безпечністю харчових продуктів і систему менеджменту якості на виробництво молока сухого відповідно до вимог європейських стандартів (LST EN ISO 22000: 2007, LST EN ISO 9001: 2008). Сертифікати відповідності було видано громадською організацією «LST SERT», м Вільнюс, Литва. Виробнича лабораторія підприємства акредитована на технічну компетентність відповідно до вимог ДСТУ ISO / IEC 17025.

У 2017 році був отриманий сертифікат HAS 23000 (Halal Assurance System) від організації LPPOM MUI для реалізації сухого знежиреного молока в мусульманські країни. Крім того, в 2017 році пройдено 2-й етап сертифікаційного аудиту системи менеджменту безпеки харчових продуктів на відповідність міжнародним вимогам по схемі FSSC 22000.

Зазначимо, що сертифікат «HALAL» підтверджує відповідність виробництва продукції вимогам Законів Ісламу. Тут діють особливі правила заборонені тварини, яких в певних країнах не їдять. Також особливе ставлення до крові тварин і способу їх забою. Саме тому HALAL диктує досить жорсткі вимоги не тільки до сировини, що використовується у процесі виготовлення «халяльних» продуктів, але й до персоналу, виробничих приміщень, інструментів, які використовують працівники, спецодягу, пакування та маркування. Відділ видачі сертифіката «Халяль» ретельно вивчає абсолютно всі складові частини товару. Це необхідно для того, щоб переконатись, що продукція не містить в собі «наджасу». Це означає, що в ній немає «нечистот», таких як мертвечина, наркотичні речовини та ті, що можуть викликати сп'яніння, речовини тваринного походження (жир, кров, кістки). Особлива увага приділяється відсутності харчових барвників та домішок, що штучно збільшують термін зберігання.

Отримання сертифікату HALAL – це ретельне вивчення лінії виробництва групою фахівців, які мають відповідні знання не тільки з питань релігії Ісламу, але і в області виробництва, біології, хімії та інших необхідних наук. Після процедури ревізії виробництва, результати проведених аналізів передають начальнику відділу видачі сертифікату «Халяль» з метою запуску розгляду можливості отримання відповідного сертифікату. HALAL – це марка якості та довіри. Виробники усіх цивілізованих країн на сьогоднішній день проводять сертифікат відповідності «HALAL». Це новий рівень стандартів, що дозволяють істотно розширити географію експорту.

Для того, щоб мінімізувати ризики молокопереробним підприємствам при виході на зовнішній ринок, доцільно також взяти курс на переоснащення та

модернізацію виробництва та впровадження новітніх технологій у виробництві молокопродуктів, що ТОВ «Буринський молокозавод» і зробило, модернізувавши свої виробничі лінії.

Висновки з цього дослідження. Категорія якості продукції є однією з найскладніших серед тих, з якими доводиться мати справу фахівцям у сфері виробництва. Вона є критерієм вибору сировини, а також важливим чинником планування виробництва й оцінювання його результатів, визначення його складності та ефективності, організації праці, створення нових виробів. Європейський стиль виробництва - це відповідність базовим вимогам. З 1 січня 2020 р. для виробництва молочної продукції молокопереробні підприємства не повинні закуповувати молоко другого ґатунку. Обмеження такого молока відбуватиметься поступово з перехідним періодом, але навіть після цього його можна буде використати для виробництва кормів для тварин та казеїну. В той же час виробникам молока потрібно працювати над поліпшенням санітарно-гігієнічних умов праці, обов'язковою ідентифікацією худоби, лікуванням, контролем якості молока, його охолодженням. Ці дії повинні призвести до отримання молокопереробними підприємствами сировини більш високого ґатунку, що в свою чергу надасть можливість споживачеві отримати більш якісний молочний продукт. На прикладі ТОВ «Буринський молокозавод» виявлено, що гарантом високої якості продукції молокозаводу є сертифікати, завдяки яким молокопереробне підприємство може гідно себе показати в умовах жорсткої конкуренції на зовнішньому ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антощенкова В.В. Державне регулювання і підтримка молочної галузі в умовах євроінтеграції. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 4. С. 201-209.
2. ДСТУ 3662:2018 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови», наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ») від 27 червня

2018 р. № 188. URL: <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/109-2/> (дата звернення: 02.02.2020).

3. Інформація про рівень закупівельних цін на молоко, що закуповується переробними підприємствами Сумської області. Департамент агропромислового розвитку. URL: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/42-napryamki-diyalnosti/kharchova-ta-pererobna-promislovist/molokopererobna-galuz> (дата звернення: 02.02.2020)

4. Молочна карта України. АВМ. Асоціація виробників молока. URL: <http://avm-ua.org/uk/post/avm-stvorila-molocnu-kartu-ukraini> (дата звернення: 02.02.2020).

5. Скільки фермерам буде коштувати перехід на нові стандарти молока. АВМ. Асоціація виробників молока. URL: <http://avm-ua.org/uk/post/skilki-fermeram-bude-kostuvati-perehid-na-novi-standarti-moloka> (дата звернення: 04.02.2020).

REFERENCES:

1. Antoshchenkova V.V. (2018) Derzhavne rehuliuвання i pidtrymka molochnoi haluzi v umovakh yevrointehratsii. *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriya «Ekonomichni nauky»*. vol. 4. pp. 201-209 [in Ukraine].
2. DSTU 3662:2018 «Moloko-syrovyna korov`yache. Tekhnichni umovy», nakaz Derzhavnoho pidpriemstva «Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti» (DP «UkrNDNTs») vid 27 chervnia 2018 y. no. 188. URL: <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/109-2/> (accessed: 02.02.2020) [in Ukraine].
3. Informatsiia pro riven zakupivelnnykh tsin na moloko, shcho zakupovuietsia pererobnymy pidpriemstvamy Sumskoi oblasti. Departament ahropromyslovoho rozvytku. URL: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/42-napryamki-diyalnosti/kharchova-ta-pererobna-promislovist/molokopererobna-galuz> (accessed: 02.02.2020) [in Ukraine].
4. Molochna karta Ukrainy. AVM. Asotsiatsiia vyrobnykiv moloka. URL: <http://avm-ua.org/uk/post/avm-stvorila-molocnu-kartu-ukraini> (accessed: 02.02.2020) [in Ukraine].

5. Skilky fermeram bude koshtuvaty perehid na novi standarty moloka. AVM. Asotsiatsiia vyrobnykiv moloka. URL: <http://avm-ua.org/uk/post/skilki-fermeram-bude-kostuvati-perehid-na-novi-standarti-moloka> (accessed: 04.02.2020) [in Ukraine].